

## ირანი და რუსეთი - სტრატეგიული ალიანსი თუ დროებითი პარტნიორობა?

### რეზიუმე

ირანის რუსეთთან ურთიერთობებში იკვეთება პრაგმატიზმის პირველობა იდეოლოგიასთან შედარებით. ირანისთვის უმნიშვნელოვანესია რუსეთთან თანამშრომლობა როგორც შეიარაღების მიწოდების თვალსაზრისით, ისე ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით. რუსეთი გახდა ჩვეულებრივი შეიარაღებით, ბალისტიკური და სამოქალაქო ბირთვული ტექნოლოგიებით ირანის მთავარი მომმარაგებელი. უკრაინაში რუსეთის მიერ ომის გაჩაღების შემდეგ, რაც არ უნდა პარადოქსულად ჟღერდეს, თეირანი მოსკოვის მთავარი სამხედრო მხარდამჭერი გახდა.

კასპიის ზღვის დაყოფასთან დაკავშირებით, ორი ქვეყნის პოზიციები განსხვავებულია. რუსეთმა საბოლოოდ მიაღწია შეთანხმებებს მონაპირე ქვეყნებთან ზღვის სექტორალური დაყოფის შესახებ, ეს კი ნეგატიურად აისახა ირან-რუსეთის ურთიერთობებზე. რამდენადაც ირანი კვლავაც მხარს უჭერდა ფსკერის თანაბრად გაყოფას ხუთ მონაპირე ქვეყანას შორის, მან უარი თქვა ამ შეთანხმების კანონიერების აღიარებაზე.

დასავლეთის მცდელობა რუსეთის გაზზე დამოკიდებულების შემცირებისა შეესატყვისება ირანის ინტერესებს. ლოგიკური იქნებოდა, რომ ირანს ამ მიმართულებით მაქსიმალურად გამოეყენებინა რუსეთის უკრაინაში აგრესიის შედეგად შექმნილი ვითარება, თუმცა თეირანმა სრულიად საპირისპირო ნაბიჯები გადადგა და რუსეთთან კიდევ უფრო მეტად დაახლოებით, ამგვარი პერსპექტივა კიდევ უფრო არარეალისტური გახდა.

ჩრდილოეთ-სამხრეთის სატრანსპორტო დერეფნის სრულფასოვანი ამოქმედება რუსეთის მიერ უკრაინის წინააღმდეგ წამოწყებულმა ომმა არარეალისტური გახდა.

რუსეთისა და ირანის თანმთხვევა ანტიდასავლურ პოლიტიკას არაერთი ფაქტორი განაპირობებს. მათ შორისა ორივე ქვეყნისთვის დაწესებული სანქციები, ევრაზიული იდეების გაზიარება და ა.შ.

საკვანძო სიტყვები: *ირანი, რუსეთი, ბირთვული პროგრამა, კასპიის ზღვა, ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფანი*

ყველა დინამიური ურთიერთობები ახლო აღმოსავლეთისა და კავკასიის ფარგლებს გარეთ ირანს რუსეთთან აქვს. საქმე ის არის, რომ 1991 წელს საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ თეირანისა და მოსკოვის არაერთი საერთო ინტერესი გამოიკვეთა. როგორც ირანის, ისე რუსეთის შემფოთებას იწვევს დასავლეთის პოტენციური დომინირების საფრთხე ახლო აღმოსავლეთსა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის სამხრეთში. ამასთანავე, მათი ურთიერთობა საერთო მტერთან - აშშ-თან ურთიერთგანსხვავებული იყო. ამ თვალსაზრისით, ირანის პოლიტიკა ბევრად უფრო მეტი სიხისტით გამოირჩეოდა. უკანასკნელმა მოვლენებმა კი, კერძოდ რუსეთის მიერ უკრაინის წინააღმდეგ გაჩაღებულმა ომმა, კიდევ უფრო დაახლოვა ორი ქვეყანა.

### პრაგმატიზმი „ისლამური სოლიდარობის“ სანაცვლოდ?

თუკი ისტორიას გადავხედავთ, გასულ ორი საუკუნეზე ოდნავ მეტის მანძილზე ირანის ტერიტორიული მთლიანობისათვის მთავარ საფრთხეს წარმოადგენდა რუსეთი და მისი მემკვიდრე საბჭოთა კავშირი. დღეს ეს საფრთხე მოხსნილია და რუსეთთან ურთიერთობები ბევრად უფრო დაბალანსებული, ანდა, შეიძლება ითქვას, ნაკლებად წამგებიანია ირანისთვის. რუსეთთან პრაგმატული დამოკიდებულება თითქოსდა ეწინააღმდეგება ირანის კონსტიტუციის

ფუნდამენტურ პრინციპს: „ყველა მუსლიმის უფლებების დაცვა ჰეგემონისტ სახელმწიფოებთან კავშირის დამყარების გარეშე“. მაგრამ მოსკოვთან კონსტრუქციული ურთიერთობების სტრატეგიული და ეკონომიკური სარგებელი იმდენად თვალსაჩინო იყო, რომ თეირანში დაივიწყეს ეს პრინციპი.<sup>1</sup> ამგვარად, რუსეთთან ურთიერთობებში იკვეთება პრაგმატიზმის პირველობა იდეოლოგიასთან შედარებით. შეიძლება ნაწილობრივ გავიზიაროთ თვალსაზრისი, რომ „როდესაც გეოპოლიტიკური ინტერესები წინააღმდეგობაში მოდის ‘ისლამური სოლიდარობის’ პრინციპებთან, ირანი თითქმის ყოველთვის უპირატესობას ანიჭებს უსაფრთხოების და ეკონომიკური ინტერესების დაცვას.“<sup>2</sup>

ზემოთქმულის პირველ ინდიკატორად გამოდგება ირანის ხელისუფლების პოზიცია ბოსნია-ჰერცეგოვინასთან დაკავშირებით. იმის გათვალისწინებით, რომ რუსეთი სერბების უპირველესი მხარდამჭერი იყო, ირანმა გადაწყვიტა თვალი დაეხუჭა მოსკოვის პოზიციაზე ბოსნიელი მუსლიმების მიმართ და სხვებს (დასავლეთს) დასდო ბრალი ბოსნიის ტრაგედიაში. მეორე მაგალითია ჩეჩნეთი. მ.-რ. ჯალილი აღნიშნავს, რომ თეირანის თავშეკავებულობამ ჩეჩნეთში რუსეთის პოლიტიკასთან დაკავშირებით, რაც ისლამური სოლიდარობის პრინციპზე უარის თქმას წარმოადგენს, ხელი შეუწყო ორი ქვეყნის დაახლოებას.<sup>3</sup> ამგვარად, ჯერ კიდევ 1990-იან წლებში „ირანის თავშეკავებულმა რეაქციამ ჩეჩნეთში მუსლიმთა ამბოხებისადმი და რუსეთის პროსერბული და ანტიმუსლიმური პოზიციისადმი ბოსნიაში, ხელი შეუწყო ურთიერთობების შემდგომ განმტკიცებას.“<sup>4</sup>

ჩეჩნეთის კონფლიქტის შემთხვევაში ისლამურმა რესპუბლიკამ მკაფიოდ გამოავლინა *realpolitik*-ისკენ გადახრა. ეს ადასტურებს, რომ მისი მიდგომა სელექციურია იმის მიხედვით, თუ რამდენად იმსახურებს ‘ისლამური საკითხი’ ჩართულობას. ირანმა მეტად ზომიერად, მხოლოდ ერთხელ, 1994 წლის დეკემბერში გამოხატა „სინანული და შეშფოთება“ ჩეჩნეთში მიმდინარე პროცესებთან დაკავშირებით. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ 1997-2000 წლებში, კონფლიქტის დროს, როდესაც ირანი „ისლამური კონფერენციის ორგანიზაციის“ თავმჯდომარე იყო, მან გარკვეული ინტერესი გამოავლინა ჩეჩნეთის საკითხის მიმართ (თუმცა, ეს უფრო იყო ზოგადად მშვიდობისკენ მოწოდებები), მაგრამ საერთო ჯამში, მკაფიოდ იკვეთება, რომ ირანი ამჯობინებს მორწმუნეთა ინტერესების ‘გაწირვას’ რუსეთთან პრივილეგირებული ურთიერთობების შენარჩუნების ხარჯზე, რომელიც მას ამარაგებს სამხედრო აღჭურვილობით და ბირთვული ტექნოლოგიებით. როგორც მ. ატკინი ამტკიცებს, ირანის პოლიტიკის პანისლამისტური რიტორიკა რუსეთის ‘ახლო საზღვარგარეთის’ შესახებ, არ არის ნიშანდებული ისლამური რევოლუციის ექსპორტის იდეით ან ქვეყნის დესტაბილიზაციის სურვილით.<sup>5</sup> სხვა სიტყვებით, აქ იკვეთება ისლამური დიპლომატიის პრაგმატიზმი. ვ. ავიუკი მიიჩნევს, რომ ირანის ხელისუფლების სიფრთხილეს ჩეჩნეთთან დაკავშირებით განაპირობებდა მსგავსი პრობლემის არსებობა ირანის აზერბაიჯანში.<sup>6</sup> ამ მოსაზრების გაზიარება არ იქნება სწორი. ჩეჩნეთისა და ირანის აზერბაიჯანის პრობლემები არათანაზომადია და უპირანიც არ არის მათი შედარება. მთავარი ამ შემთხვევაში ირანისთვის რუსეთის ფაქტორია.

თავის მხრივ, რუსეთმა, ‘ცივილიზაციური შეთავსებულობის’ საჩვენებლად, ირანთან ინტერრელიგიური დიალოგი წამოიწყო, როგორც მისი სტრატეგიის ნაწილი მუსლიმურ

<sup>1</sup> Anoushiravan Ehteshami & Mahjoob Zweiri (eds), ‘Introduction’, In: Iran’s Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad. (Berkshire: Ithaca Press, 2008), XII.

<sup>2</sup> Brenda Shaffer, ‘Iran’s Role in the South Caucasus and Caspian Region: Diverging Views of the U.S. and Europe.’ In Iran and Its Neighbours. (SWP Berlin, 07/2003). <https://www.swp-berlin.org/publications/...pdf>.

<sup>3</sup> Mohammad-Reza Djalili, ‘Constances et inconstances des relations turco-iraniennes.’ *Stratégiques Orient*, (2019), no. 9, 6.

<sup>4</sup> Robert O. Freedman, ‘Russia Iranian Relations Since 1990s.’ *Middle East Review of International Affairs* (06-2000), vol. 4, no. 2, 66.

<sup>5</sup> Muriel Atkin, ‘Iran, Russia and Tajikistan’s Civil War.’ In Stephanie Cronin (ed.), *Iranian Russian Encounters Since 1800*. (Routledge, 2013), 362.

<sup>6</sup> Viatcheslav Avsioutsii, *Géopolitique du Caucase*. (Paris: Arman Collin, 2005), 259.

სამყაროში იმიჯის გასაუმჯობესებლად, რომელიც შერყეული იყო ჩეჩნეთის ომის გამო. ეს სტრატეგია ასევე მოიცავს მოსკოვის ჩართულობას ისლამური კონფერენციის ორგანიზაციის საქმიანობაში, რომელშიც მას 2005 წლიდან დამკვირვებლის სტატუსი აქვს. ამ მიმართულებით თანამშრომლობის მიზნით, 1997 წელს მოსკოვმა და თეირანმა შექმნეს ირანის შიიტური სამღვდელთა და რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის ინტერრელიგიური დიალოგის ერთობლივი კომისია.<sup>7</sup> რუსი მკვლევარი დ. საფონოვი აღნიშნავს, რომ რუსული და ირანული რელიგიური თემების წარმომადგენლების დიალოგი, უკანასკნელი ოცი წლის მანძილზე, ორმხრივი ურთიერთობების მნიშვნელოვანი ნაწილი გახდა და შესამჩნევი ზეგავლენა მოახდინა ორმხრივ დაახლოებაზე სხვა სფეროებში.<sup>8</sup>

### თანამშრომლობა ბირთვულ და სამხედრო სფეროში

ირანისთვის უმნიშვნელოვანესია რუსეთთან თანამშრომლობა როგორც შეიარაღების მიწოდების თვალსაზრისით, ისე ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით. ჩეჩნეთის პირველი ომის წინ მოსკოვმა გააკეთა განცხადება ირანთან 'შვიდობიანი ატომის' სფეროში თანამშრომლობის მზადყოფნის შესახებ და დათანხმდა ბუშეჰრის ატომური ელექტროსადგურის აგების დასრულებაზე, რომელიც მიტოვებული იყო ისლამური რევოლუციის შემდეგ. ამ შეთანხმებამ აშშ-ის პროტესტი გამოიწვია და რუსეთი იძულებული გახდა ხელი მოეწერა ხელშეკრულებისთვის ამ მიმართულებით ირანთან თანამშრომლობის თანდათანობითი შეზღუდვის შესახებ. თუმცა, ეს არ განხორციელებულა, პირიქით - თანამშრომლობა გაფართოვდა.<sup>9</sup>

რუსეთი გახდა ჩვეულებრივი შეიარაღებით, ბალისტიკური და სამოქალაქო ბირთვული ტექნოლოგიებით ირანის მთავარი მომხმარებელი. 2001 წლის 2 ოქტომბერს ხელი მოეწერა თავდაცვის სფეროში თანამშრომლობისა და შეიარაღების შესყიდვების ხელშეკრულებას, რაც ირანის სამხედრო ისტორიაში ახალი ეტაპის დასაწყისს მოასწავებდა. ეს შესყიდვების ხანგრძლივადიანი პროგრამა იყო. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ხელშეკრულება ითვალისწინებდა ყველა ტიპის ჩვეულებრივი შეიარაღების წარმოებას ირანში, ასევე თანამშრომლობას გაზისა და ნავთობის მოპოვება-გადამუშავების სფეროში.

ზოგადად, ორმაგი გამოყენების ბირთვული ტექნოლოგიები საერთაშორისო პრობლემაა და ბირთვული გაუვრცელებლობის ხელშეკრულების ჩარჩოებში რთულად თავსდება.<sup>10</sup> ამასთანავე, ირან-რუსეთის ურთიერთობები ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით საკმაოდ წინააღმდეგობრივია. ირანში მიაჩნიათ, რომ რუსეთი არაა ამ თვალსაზრისით სანდო პარტნიორი. გაერო-ს უშიშროების საბჭოშიც ირანის ბირთვული პროგრამის შესახებ რუსეთი, ირანის ინტერესების საწინააღმდეგოდ, ხშირად ვაჭრობს დასავლეთთან. ირანის ბირთვულ პროგრამაზე საკუთარი კონტროლის დამყარების მიზნით, მოსკოვმა თეირანს ურანის გამდიდრება საკუთარ ტერიტორიაზეც კი შესთავაზა.<sup>11</sup>

<sup>7</sup> Clément Therme, 'Iran's "Neither East Nor West" Slogan Today.' (08/02/2019). <https://www.ispionline.it...> (წვდომა: 12/10/2020)

<sup>8</sup> Д. В. Сафонов, 'Российско-иранская комиссия «Православие - Ислам»: 20 лет диалога во имя взаимопонимания религиозных общин и народов двух стран.' В сб. Российско-иранские отношения. Проблемы и перспективы. Под ред. Елены Дунаевой и Владимира Сажина. Москва: ИВ РАН, Центр стратегической конъюнктуры, 2015, 147.

<sup>9</sup> Мохаммад Хасан Махдиян, История межгосударственных отношений Ирана и России (XIX в. – начало XXI века) (Москва: Институт востоковедения РАН, 2014), 113.

<sup>10</sup> იბ. მაგ., Jalil Roshandel, 'Iran's Decision-making on Foreign, Security and Nuclear Policy.' In: Rouzbeh Parsi & John Rydqvist (eds), Iran and the West. Regional Interests and Global Controversies. (Swedish Defence Research Agency (FOI), special report, March 2011), 73-92.

<sup>11</sup> თავის დროზე, რუსეთის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი ევგენი პრიმაკოვი ხაზს უსვამდა, რომ რუსეთს არასდროს მიუღია დადებითი ან უარყოფითი პასუხი შეთავაზებაზე ირანული ურანის

სამოქალაქო დანიშნულების ბირთვული ტექნოლოგიების მიყიდვის გარდა, რუსეთი ეხმარებოდა ირანს ჩვეულებრივი შეიარაღების მოდერნიზებაში და, სავარაუდოდ, ასევე აწვდიდა ტექნოლოგიებს მისი ბალისტიკური რაკეტების, ქიმიური და ბიოლოგიური სამხედრო პროგრამებისთვის. თანამშრომლობა ე.წ. „win-win სტრატეგიას“<sup>12</sup> ემყარებოდა: შეიარაღებისა და ბირთვული რეაქტორებისთვის აუცილებელი მასალების გაყიდვიდან მიღებული თანხა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო რუსული სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსისთვის, ირანს კი დიდად ესაჭიროებოდა თანამედროვე ტექნოლოგიები, რომლებითაც არც ერთი სხვა ქვეყანა მას არ უზრუნველყოფდა.

უკრაინაში რუსეთის მიერ ომის გაჩაღების შემდეგ, რაც არ უნდა პარადოქსულად ჟღერდეს, თეირანი მოსკოვის მთავარი სამხედრო მხარდამჭერი გახდა. ომმა აჩვენა, რომ ირანი იქცა იაფფასიანი და საკმაოდ ეფექტური დრონების ერთ-ერთ მთავარ მწარმოებლად. მართლაც, არც ერთ ქვეყანას არ გაუწევია იმ დონის სამხედრო დახმარება რუსეთისთვის, როგორც ირანმა გაუწია. რეალურად დღეს რუსეთი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ირანზე, არამარტო დრონების მიწოდების გამო, არამედ ახლო აღმოსავლეთში, უპირველესად კი სირიაში, ირანის პარტნიორობის მნიშვნელობიდან გამომდინარე. თუკი სირიაში დაიწყო ორი ქვეყნის სამხედრო თანამშრომლობა, უკრაინა გახდა ის საბრძოლო ველი, სადაც მოხდა ამ თანამშრომლობის გამყარება.

ირანი რუსეთს ამარაგებს სამი ტიპის დრონებით. ესენია ეთჯერადი შაჰედ-131 და 136 კამიკაძე დრონები, რომლებსაც მოსკოვი იყენებს ფრთოსანი რაკეტების იაფ ალტერნატივად და მოჰაჯერ-6 მრავალფუნქციური დრონები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებული იყოს დაზვერვისთვის და რაკეტების გადასაზიდად. არსებობს ინფორმაცია, რომ დრონებისთვის რუსეთმა \$140 მლნ ნაღდი ფული გადაიხადა.<sup>13</sup> აშშ ამჟამად ყოველ ღონეს ხმარობს, რომ შეწყდეს დასავლეთის ქვეყნებიდან დრონებისთვის აუცილებელი კომპონენტების მიწოდება.<sup>14</sup>

ზოგიერთი ირანული წყაროს მიხედვით, რუსეთი უკვე 2023 წლის მარტში მიაწვდის ირანს SU-35 საბრძოლო თვითმფრინავებს. ირანის საჰაერო ძალების მეთაურის, ბრიგადის გენერალ ჰამიდ ვაჰედის სიტყვებით, „ამჟამად მიმდინარეობს მოლაპარაკებები SU-35-ის და უკვე არა SU-30-ის შესყიდვაზე. ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ მომავალში გვექნება 4++ თაობის საბრძოლო თვითმფრინავების შესყიდვის შესაძლებლობა.“<sup>15</sup> არსებული ცნობებით, სუ-35 მიწოდება მოხდება ირანული დრონების სანაცვლოდ, თუმცა ამ ინფორმაციას მოსკოვი არ ადასტურებს.

საგულისხმოა, რომ 2022 წლის 14 დეკემბერს ირანმა და რუსეთმა ხელი მოაწერეს კოსმოსური თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმებას. ხელშეკრულება ითვალისწინებს ერთობლივი მაღალტექნოლოგიური სატელეკომუნიკაციო სატელიტების წარმოებას. მანამდე, აგვისტოში ბაიკონურის კოსმოდრომიდან, რუსული „სოიუზის“ რაკეტის მეშვეობით, ორბიტაზე გაუშვეს ირანული სატელიტი „ხაიამი“. ირანის ათწლიანი კოსმოსური პროგრამის მიზანია ქვეყნის კოსმოსური ტექნოლოგიებისა და სატელიტების ორბიტაზე გაშვების სფეროში ქვეყნის რეგიონულ ლიდერად ქცევა.

## უთანხმოება კასპიის ზღვის გაყოფასთან დაკავშირებით

---

გამდიდრების შესახებ რუსეთის ტერიტორიაზე. იხ. Therme, 'L'Iran et la Russie face aux crises du Moyen-Orient: entre connivence et divergence.' *Politique étrangère* (2013), no. 10, 134.

<sup>12</sup> Farhad Rezaei, *Iran's Foreign Policy after the Nuclear Agreement. Politics of Normalizers and Traditionalists.* (Palgrave Macmillan, 2019), 53.

<sup>13</sup> Martin Chulov, *Iran and Russia find common ground through Syrian and Ukraine wars.* <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/11/iran-and-russia-find-common-ground-through-syrian-and-ukraine-wars> (წვდომა: 15/11/2022).

<sup>14</sup> U.S. Scrambles to Stop Iran From Providing Drones for Russia. <https://www.nytimes.com/2022/12/28/us/politics/iran-drones-russia-ukraine.html?searchResultPosition=2> (წვდომა: 30/12/2022)

<sup>15</sup> Tehran Times, September 4, 2022

სსრკ-ის დაშლის შემდეგ ხუთი სახელმწიფო აღმოჩნდა კასპიის ზღვის მონაპირე. ამ პირობებში შეუძლებელი გახდა კასპიის ზღვაზე ირანისა და რუსეთის 'მგელი დუუმვირატის' შენარჩუნება. ახალ სახელმწიფოებს, ბუნებრივია, ურთიერთგანსხვავებული ხედვა ჰქონდათ ზღვისა და მისი რესურსების გაყოფის თაობაზე. შედეგად, კასპიის ზღვისა და მისი რესურსების გაყოფის საკითხი იურიდიული განზომილებიდან თანდათანობით პოლიტიკურში გადაიზარდა.

1990-იანი წლების მეორე ნახევარი გახდა ნავთობის, გაზის და ნავთობსადენების პოლიტიკის ერა. ამ მხრივ, სწორედ კასპიის ზღვამ მოიპოვა განსაკუთრებული სტატუსი. „დიდი თამაშის“ ანალოგია ფართოდ გამოიყენება იმ ვითარების დასახასიათებლად, რაც გულისხმობს მრავალი აქტორის ჩართულობას კასპიის ზღვის ენერგორესურსების მოპოვება-გადანაწილების პოლიტიკაში.<sup>16</sup>

თავდაპირველად ირანში რატომღაც დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ კასპიის ზღვის სამართლებრივი სტატუსი მოლაპარაკებათა მაგიდასთან უნდა გადაწყვეტილიყო მხოლოდ რუსეთთან - საბჭოთა კავშირის სამართალმემკვიდრესთან ერთად. აქვე ხაზგასასმელია, რომ არცერთ კასპიისპირა სახელმწიფოს, რუსეთისა და ირანის გარდა, არ აქვს წვდომა ღია ზღვებზე. კასპიის ზღვა რუსეთსა და ირანს მეზობლებად აქცევს, მიუხედავად იმისა, რომ მათი სახმელეთო საზღვარი ასეულობით კილომეტრითაა დაშორებული.

რუსეთისა და ირანის პოზიცია თავდაპირველად თანმთხვევი იყო. ორივე ითხოვდა ზღვის თანაბრად დაყოფას - ანუ კონდომინიუმის პრინციპის<sup>17</sup> გამოყენებას. კონდომინიუმის რეჟიმის პირობებში, ხუთი მონაპირე ქვეყანას თანაბრად უნდა მოეპოვებინა და გაეყო კასპიის ენერგორესურსები და სხვა სიმდიდრეები. საკვანძოა, რომ რუსეთი და ირანი, რომელთაც დღეისათვის ცნობილი ყველაზე მცირე რეზერვები აქვს კასპიის ზღვაზე, ამ შემთხვევაში სარგებელს მიიღებდნენ აზერბაიჯანის, ყაზახეთისა და თურქმენეთის სანაპიროების სიახლოვეს არსებული საბადოებიდან რესურსების მოპოვებით და ასევე მიიღებდნენ ხმის უფლებას ნავთობისა და გაზის ძიება-მოპოვებაში უცხოური კომპანიების ჩართვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას. საპირისპიროდ, კასპიის ზღვის ეროვნულ სექტორებად დაყოფის შემთხვევაში, ენერგორესურსების მოპოვება და ექსპორტი შესაბამისი სახელმწიფოების სუვერენული უფლება გახდებოდა.

ამგვარად, რუსეთიც და ირანიც ამტკიცებდნენ, რომ კასპიის ზღვა, რომელიც რეალურად ტბაა და არა ზღვა, არ უნდა ყოფილიყო 1984 წლის საზღვაო კონვენციის სუბიექტი. აქედან გამომდინარე, ისინი მიიჩნევდნენ, რომ არცერთ მონაპირე სახელმწიფოს არ შეეძლო მოეთხოვა ექსკლუზიური ეკონომიკური ზონები. სანაცვლოდ, ისინი მხარს უჭერდნენ ფსკერზე არსებული რესურსების ერთობლივ მოძიება-მოპოვებას. შესაბამისად, ირანი დიდი ხნის მანძილზე მოითხოვდა ზღვის მონაპირე ქვეყნების საერთო კონტროლისთვის დაქვემდებარებას ან ზღვის ზედაპირის ხუთ თანაბარ ნაწილად გაყოფას.

ამგვარი ლოგიკა შემდეგი სახის მოსაზრებას ეფუძნებოდა: საბჭოთა კავშირი და ირანი იყოფდნენ კასპიის ზღვას და ეს მიდგომა უნდა გავრცელდეს მემკვიდრე ქვეყნებზეც. სამართლებრივად უფრო გამართული მიდგომის თანახმად, კასპიის ზღვა უნდა განიხილებოდეს ტბად (წყლის ჩაკეტილ სივრცედ გაერო-ს ზღვის სამართლის ჩარჩოებში (UNCLOS). ამ შემთხვევაში რესურსები თანაბრად უნდა გაიყოს. აქედან გამომდინარე, ირანი (თავდაპირველად რუსეთიც) მხარს უჭერდა კონსორციუმის შექმნის მიდგომას ფსკერთან დაკავშირებით იმ იმედით, რომ ეს თანაბარ გადანაწილებას უზრუნველყოფდა შემოსავლების თვალსაზრისითაც.<sup>18</sup> ირანელი მეცნიერის, მ. მაჰდიანის შეხედულებით, ირანის მიერ კასპიის ზღვის 20%-ის (ანუ მეხუთედის) მოთხოვნა დღესაც კანონიერია, ვინაიდან სამართლიანობის პრინციპი მოითხოვს,

<sup>16</sup> TuncOay Babalı, *Caspian Energy Diplomacy, Since the End of the Cold-War*. (Ankara: Harizan, 2006), 40.

<sup>17</sup> მდგომარეობა, როდესაც მრავალი ქვეყანა ერთობლივ სუვერენიტეტს ახორციელებს ფორმალური შეთანხმების საფუძველზე.

<sup>18</sup> Albert Bressand, 'Natural Resources Investment Relations and Regional Energy Strategies.' In: Fariz Ismailzade & Glen E. Howard (eds), *The South Caucasus 2021: Oil, Democracy and Geopolitics*. (Center for Strategic Studies, Baku; The Jamestown Foundation, Washington DC, 2012), 148. <https://jamestown.org...> (წვდომა: 25/03/2021).

რომ ყველა მონაპირე ქვეყანას ზღვის სიმდიდრეებით სარგებლობის თანაბარი უფლება ჰქონდეს.<sup>19</sup>

მაგრამ რუსეთმა თანდათანობით შეიცვალა პოზიციები და 1996 წელს აღიარა, რომ მონაპირე ქვეყნების იურისდიქცია ნავთობსაბადოების რესურსების მოძიება-მოპოვებაზე უნდა გავრცელებულიყო სანაპირო ზოლიდან 45 მილზე და ასევე ქვეყნების წერტილოვანი იურისდიქციაც ამ ზონის გარეთ მდებარე უკვე მოქმედ ნავთობსარეწებზე.

მკვლევრები მიდიან დასკვნამდე, რომ 1990-იანი წლების შუა ხანებიდან რუსეთის მიერ კასპიის ზღვაზე პოზიციების თანდათანობით დათმობა განაპირობა პრაქტიკულმა მარცხმა მსხვილ დასავლურ კორპორაციებთან ბრძოლაში. რუსეთმა ვერ შეძლო მოეხდინა კასპიის რესურსების დე-ფაქტო გაყოფის ბლოკირება.

ირანი კი კვლავაც ემხრობოდა ზღვის თანაბარ დაყოფას. პრაქტიკულად, თეირანი უარყოფდა სტანდარტულ საერთაშორისო პრაქტიკას, რომლის მიხედვითაც საზღვაო საზღვრები დგინდებოდა ქვეყნის სანაპიროს ზოლის სიგრძის მიხედვით. სანაპიროს სიგრძე კი ყველა ქვეყანას სხვადასხვა ჰქონდა (ყაზახეთს - ყველაზე გრძელი, ირანს - ყველაზე მოკლე).

რუსეთმა საბოლოოდ მიაღწია შეთანხმებებს ყაზახეთთან და აზერბაიჯანთან ზღვის სექტორალური დაყოფის შესახებ, ეს კი ნეგატიურად აისახა ირან-რუსეთის, ასევე ირანის სხვა მონაპირე ქვეყნებთან ურთიერთობებზე. რამდენადაც ირანი კვლავაც მხარს უჭერდა ფსკერის თანაბრად გაყოფას ხუთ მონაპირე ქვეყანას შორის, მან უარი თქვა ამ შეთანხმების კანონიერების აღიარებაზე.

2018 წელს თითქოსდა გარღვევა მოხდა ხუთივე მონაპირე სახელმწიფოს მიერ კონვენციის ხელმოწერით. ეს კონვენცია ითვალისწინებს ტერიტორიული წყლების განსაზღვრას, ანუ ადგენს საზღვაო სივრცეს, რომლებზეც ვრცელდება მონაპირე სახელმწიფოს სუვერენიტეტი. თითოეული ქვეყნის საზღვაო სუვერენიტეტის მაქსიმალური საზღვარი 15 საზღვაო მილია (27,8 კმ) ზღვის სიღრმეში, რასაც ემატება მიმდებარე 10 საზღვაო მილი (18,5 კმ) თევზჭერისთვის. ამასთანავე, კონვენცია არ აფიქსირებს ოფშორული ენერგომატარებლების ექსპლოატაციის წესებს, რაც უკვე შემუშავებულია ჩრდილო ნაწილისთვის, მაგრამ დაუდგენელია სამხრეთისთვის. კასპიის დანარჩენი ნაწილი საერთო სივრცედაა მიჩნეული.

მთავარი კითხვა - კასპია ზღვაა თუ ტბა, კვლავაც ნაწილობრივ პასუხგაუცემელია. მასზე პასუხის მოძიებაზეა დამოკიდებული კასპიის ზღვის რესურსების, ტერიტორიების და ფსკერის საბოლოო გაყოფა. 2018 წელს დადებული ხელშეკრულების ხელმოწერებმა ამჯობინეს, რომ ტექსტში ყოფილიყო არა „ზღვა“ და ან „ტბა“ (რომლებსაც სპეციალური სტატუსი აქვთ საერთაშორისო სამართალში), არამედ „წყლის სივრცე“.<sup>20</sup> ირანი კი, როგორც ზემოთ გამოიკვეთა, თავდაპირველად მხარს უჭერდა ტბის სტატუსს, ანუ კასპიის ერთობლივ ფლობას.

ამ კონვენციის ხელმოწერი, ყოფილი პრეზიდენტი რუჰანი მიიჩნევდა, რომ შეთანხმების თანახმად, ირანულ ხომალდებს მთელ კასპიის ზღვაში ეძლევათ თავისუფალი მიმოსვლის უფლება და ხელშეკრულების წყალობით, ისლამურ რესპუბლიკას შეეძენება საპორტო, ტურისტული და ეკონომიკური სტრუქტურების განვითარების საშუალება. შეთანხმება კრძალავს უცხო ქვეყნების სამხედრო ფლოტის შესვლასაც კასპიის ზღვაზე. თუმცა, შეთანხმებით, ირანის ოფიციალური პირების თვალთახედვიდან, არსებული პრობლემების მხოლოდ 30%-ის გადაწყვეტა მოხდა.

ირანში საკმაოდ მძაფრი რეაქცია მოჰყვა რუჰანის მიერ კონვენციის ხელმოწერას. შედეგად, ირანის პარლამენტს ჯერ კიდევ არ მოუხდენია კონვენციის რატიფიცირება და არც არის სავარაუდო, რომ უახლოეს ხანებში განახორციელებს ამას. ჯერ არ ჩანს, რომ ირანი კასპიის ზღვის გაყოფის ხელშეკრულების რატიფიკაციაზე დათანხმდება და ამ მხრივ რუსეთი ზეგავლენას ვერ ახდენს.

<sup>19</sup> Мохаммад Хасан Махдиян, История межгосударственных отношений Ирана и России (XIX в. – начало XXI века). (Москва: Институт востоковедения РАН, 2014), 137.

<sup>20</sup> იქვე.

ამრიგად, კასპიის ზღვის გაყოფის საკითხთან დაკავშირებითაც თვალსაჩინოა ირანისა და რუსეთის ურთიერთსაპირისპირო პოზიციები.

რაც შეეხება კასპიის ზღვის ენერგომატარებლების ტრასპორტირების მარშრუტებს, რუსეთიცა და ირანიც წამგებიან პოზიციაში აღმოჩნდნენ. ირანის მთავარი კოზირები - კასპიის ზღვისა და სპარსეთის ყურის დაკავშირების საშუალება, ასევე განვითარებული ინფრასტრუქტურა (პირველ რიგში, საქართველოსთან შედარებით), ასევე ყველაზე იაფი და მოკლე გზა ინდოეთისა და წყნარი ოკეანეებისკენ, უკანა პლანზე გადავიდა პოლიტიკური მოტივებიდან გამომდინარე. თუმცა, დღესაც შესაძლებელია ირანის ჩართვა ენერგომატარებლების სატრანზიტო ქსელებში გარკვეული განშტოებების გაყვანის საფუძველზე. ამ თვალსაზრისით, დასავლეთის მცდელობა რუსეთის გაზზე დამოკიდებულების შემცირებისა შეესატყვისება ირანის ინტერესებს. მაგრამ ამ მიმართულებით პროგრესის მიღწევისთვის აუცილებელია 2015 წლის შეთანხმების აღდგენა, რის საფუძველზეც ირანს სანქციები მოეხსნება და, რაც მთავარია, დასავლეთის მზადყოფნა ირანთან შეთანხმებიდან გამომდინარე, დაუპირისპირდეს რუსეთს, რომლის ინტერესებშიც არ შედის ენერგომატარებლების მსოფლიო ბაზარზე ირანის სრულფასოვანი დაბრუნება. ლოგიკური იქნებოდა, რომ ირანს ამ მიმართულებით მაქსიმალურად გამოეყენებინა რუსეთის უკრაინაში აგრესიის შედეგად შექმნილი ვითარება, თუმცა თეირანმა სრულიად საპირისპირო ნაბიჯები გადადგა და რუსეთთან კიდევ უფრო მეტად დაახლოებით, ამგვარი პერსპექტივა კიდევ უფრო არარეალისტური გახდა.

### თანამშრომლობა ენერგომატარებლების სექტორში

2009 წელს რუსულმა „გაზპრომნეფტმა“ და ირანის ნაციონალურმა სანავთობო კომპანიამ ხელი მოაწერეს მემორანდუმს, რომელიც ითვალისწინებდა რუსული კომპანიების მიერ ირანის სამხრეთში „აზარის“ და „შანგულის“ ნავთობსაბადოების ექსპლუატაციას. თუმცა, 2011 წელს ირანმა რუსულ კომპანიას ეს უფლება ჩამოართვა, რამდენადაც ამ უკანასკნელს არაფერი გაუკეთებია ამ პროექტის რეალიზაციისთვის. 2007 წელს რუსულმა „ლუკოილმა“ შეწყვიტა სამუშაოები საბადო „ანარანზე“ დამატოს ამერიკული კანონის სანქციების ქვეშ მოხვედრის შიშით.<sup>21</sup> 2008 წელს „გაზპრომმა“ ხელი მოაწერა შეთანხმებას „სამხრეთ ფარსის“ გაზის უდიდესი საბადოს დამუშავებაში მონაწილეობაზე თანხმობის შესახებ. თუმცა შემდეგ აღარ გადაუდგამს კონკრეტული ნაბიჯები ამ მიმართულებით.<sup>22</sup> აღსანიშნავია ასევე „ზარუბეჟნეფტის“ 2018 წლის გადაწყვეტილება, რომლის შედეგადაც რუსულმა კომპანიამ ირანის ნავთობმომპოვებელი სფეროს საკმაოდ პერსპექტიული სექტორი დატოვა, რათა ასევე დაეღწია თავი აშშ-ის სანქციებისთვის.<sup>23</sup>

ზემოთქმულიდან კარგად ჩანს, რომ რუსეთს, ერთი მხრივ, არ ჰქონდა ირანში მნიშვნელოვანი ინვესტიციების განხორციელების საშუალება, მეორე მხრივ კი, ერიდებოდა აშშ-ის გაღიზიანებას.

უკრაინაში ომის დაწყების შემდეგ კი, რუსეთს, სურვილის არსებობის შემთხვევაშიც კი, აღარ აქვს ირანის სანავთობო სფეროში ინვესტიციების საშუალება. ხელშეკრულებები აზარის სანავთობო სარეწის (ილამის პროვინცია), ჩანგულეს სანავთობო სარეწის (დასავლეთ ქარუნის რეგიონი), დარხოვეინის და მანსურის სანავთობო სარეწების (ხუზესტანი) შესახებ პრაქტიკულად უმოქმედოა.

<sup>21</sup> 1995 წელს, სენატორ და'ამოტოს წარდგინებით, აშშ-ის კონგრესმა მიიღო „ირანის ნავთობის აქტი“, რომელიც უკრძალავდა უცხოურ კომპანიებს \$20 მლნ-ზე მეტის ინვესტირებას ირანის ნავთობისა და გაზის კომპლექსში.

<sup>22</sup> С. Б. Дружиловский, 'Российско-иранские отношения после создания Исламской республики Иран.' В сб. Российско-иранские отношения. Проблемы и перспективы, 30-31.

<sup>23</sup> 'Russian Oil Producer Quits Iran Projects Due to Sanctions – Sources.' (02/11/2018).

<https://www.themoscowtimes.com...> (წვდომა: 26/07/2020)

ირანსა და რუსეთს შორის არსებობს შეთანხმება 'სვოპის' პრინციპით ბუნებრივი აირის გაცვლის თაობაზე. ამ შეთანხმების თანახმად, ირანის ჩრდილოეთი პროვინციები უნდა მომარაგდეს რუსული გაზით (აზერბაიჯანის, ყაზახეთის და თურქმენეთის გაზით), ხოლო ირანი გაზს მიაწოდებს პაკისტანს, ომანს, ერაყს და თურქეთს გაზის ჩრდილოეთში ტრანსპორტირების სანაცვლოდ. თუმცა, ამ შეთანხმების განხორციელებისთვის არაერთი წინაღობა არსებობს. მაგალითისთვის, რუსული ნავთობისა და გაზის მნიშვნელოვანმა გაიაფებამ მიიზიდა ირანის ტრადიციული პარტნიორები, უპირველესად ჩინეთი და ინდოეთი. იგივე ხდება ფოლადის სექტორშიც, რუსეთმა ფოლადის უფრო დაბალი საექსპორტო ფასების წყალობით, ირანს წაართვა ბაზრის ნაწილი. მთავარი კი ის არის, რომ ამგვარი ხელშეკრულება არსებულ ვითარებაში რეალობას აბსოლუტურად მოკლებულია. აზერბაიჯანის, ყაზახეთის და თურქმენეთის შემთხვევაში დიდწილად უნდა გამოყენებულიყო 'ორმაგი სვოპის' პრინციპი, რაც ისედაც საკმაოდ რთულია და რუსეთის მიერ უკრანიაში გაჩაღებულმა ომმა საერთოდ შეუძლებელი გახადა.

### ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფანი

ორ ქვეყანას შორის ეკონომიკური კავშირების გაღმავებისთვის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი იყო ე.წ. „ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფნის“ პროექტი.

„ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფნის“ (NSTC) შექმნის შესახებ თავდაპირველ შეთანხმებას ხელი მოეწერა 2000 წელს რუსეთს, ირანსა და ინდოეთს შორის. შემდეგ მას შეუერთდნენ სხვა ქვეყნებიც; მათ შორის აზერბაიჯანი, თურქეთი, უკრაინა და ბელარუსი.<sup>24</sup> ეს იყო ერთ-ერთი ყველაზე ამბიციური პროექტი, რომელსაც ირანი, აზერბაიჯანი და რუსეთი ერთმანეთთან უნდა დაეკავშირებინა. პრეზიდენტი პუტინი მას საფლავმანო პროექტს უწოდებდა.<sup>25</sup> ამ 7,200 კმ სიგრძის მრავალფუნქციური ქსელის პროექტი მოიცავს სარკინიგზო, საავტომობილო და საწყალოსნო გზებს. ის ხელს შეუწყობდა ვაჭრობის განვითარებას რუსეთს, ირანს, ცენტრალურ აზიასა და ინდოეთს შორის, შეამცირებდა რა სანქტ-პეტერბურგამდე მუმბაიდან ტვირთის ჩასვლის საშუალო დროს 40%-ით, საფასურს კი - 30%-ით. დერეფანი ითვალისწინებდა 6 მლნ ტვირთის გადაზიდვას ყოველწლიურად საწყის ეტაპზე და მომავალში 10 მლნ-მდე ტონისას. ამ დერეფნის მიზანი იყო ჩრდილოეთ ევროპისა და სპარსეთის ყურის დაკავშირება ცენტრალური აზიის, კასპიის ზღვის ან კავკასიის გაზით. ზოგიერთი ანალიტიკოსი კიდევ უფრო შორს წავიდა და მიიჩნია, რომ დასრულების შემდეგ, დერეფანი გახდებოდა სუეცის არხის, ხმელთაშუა ზღვის, ბალტიის ზღვის დამაკავშირებელი ტრადიციული საზღვაო გზების ალტერნატივა.<sup>26</sup> თუმცა, მსგავს მასშტაბურ ფუნქციას, პროექტის სრულფასოვნად ამოქმედების შემთხვევაშიც კი (რაც დღევანდელი ვითარებიდან გამომდინარე, გამორიცხულია) ეს დერეფანი ვერ იტვირთავს.

პოტენციურ ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფანში საკვანძო ადგილმდებარეობა ირანის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გეოგრაფიული უპირატესობაა - ის ამგვარად აკავშირებს რუსეთს, სამხრეთ კავკასიას, ცენტრალურ აზიას სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიასთან, უპირველესად ინდოეთთან, რომელსაც მჭიდრო ფინანსური ურთიერთობები აქვს რუსეთთან.

ირანის გეგმებში იყო ქვეყნის სამხრეთში მდებარე ომანის ზღვაში (პორტი ჩაბაჰარი) და სპარსეთის ყურეში (ბანდარ აბასი, ემამ ხომეინი და ხორამშაჰრი) პორტების დაკავშირება ჩრდილოეთში კასპიის ზღვაზე მდებარე პორტებთან (ამირაბადი, ნოუმაჰრი, ანზალი და ასტარა) ირანის სარკინიგზო ქსელის მეშვეობით.

ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფანი ენერგომატარებლების სატრანსპორტო გზადაც მოიაზრებოდა. რუსეთი იმედოვნებდა საკუთარი ჭარბი ელექტროენერგიის ექსპორტს

<sup>24</sup> NSTC-ის შესახებ დაწვრილებით იხ. T. Ziyadov, Azerbaijan as a regional hub in Central Eurasia. (Baku: Azerbaijan Diplomatic Academy, 2012), 94-110. <https://www.academia.edu...> (წვდომა: 13/09/2020).

<sup>25</sup> Marzieh Kouhi Esfahani, Iran's Foreign Policy in the South Caucasus. Relations with Azerbaijan and Armenia. Durham Modern Middle East and Islamic World Series. (London and New York: Routledge), 2019, 167.

<sup>26</sup> 'Vital Iran-Azerbaijan Line on International North-South Transport Corridor Opens.' (2018) <[www.railfreight.com...](http://www.railfreight.com...)> (წვდომა: 21.07.2020).

აზერბაიჯანსა და ირანში, ირანი კი - ნავთობისა და გაზის გაყიდვას ევროპაში აზერბაიჯანის გზით.

თეირანის ინტერესს ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფნისადმი ასევე განაპირობებდა ირანის მჭიდრო თანამშრომლობა რუსეთის საფარქვეშ შექმნილ ევრაზიულ ეკონომიკურ კავშირთან.

ამგვარად, აღნიშნული დერეფნის პროექტის სრულად ამოქმედება თითქოსდა საკმაოდ რეალისტური ჩანდა, თუმცა რუსეთის მიერ უკრაინაში ომის დაწყებამდეც არსებობდა არაერთი ფაქტორი, რომელთაც შეეძლო გადაეწონა პროექტის განხორციელების ეკონომიკური მონაგარი. მათ შორისაა ირანის განსხვავებული პოზიცია კასპიის ზღვის დაყოფასთან დაკავშირებით, ირან-აზერბაიჯანის გართულებული ურთიერთობები (განსაკუთრებით ირან-სომხეთის 2020 წლის ომის შემდეგ), რუსეთ-აზერბაიჯანსა და ასევე რუსეთ-ირანს შორის არსებული პოლიტიკური პრობლემები, აზერბაიჯანის უპირველესი მოკავშირის - თურქეთის ფაქტორი, რომელიც ამ პროექტის განხორციელების შემთხვევაში წაგებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდება და ა.შ.

ასევე საკმაოდ არარეალისტურია სულ უკანასკნელ ხანებში მიღწეული რუსეთ-ირანის შეთანხმება კასპიის ზღვით ვაჭრობის განვითარების თაობაზე (გარკვეულწილად ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფნის განშტოებას წარმოადგენს).

### დასავლეთის ფაქტორი

კიდევ ერთი, რაც ირანსა და რუსეთს აერთიანებს, დასავლეთის მიერ ორივე ქვეყნისთვის დაწესებული სანქციებია. ორივე ქვეყნის ხელმძღვანელობა ასევე მიიჩნევს, რომ ენერგოსექტორში დასავლეთი და მისი მოკავშირეები მათზე ზეწოლას ახორციელებენ. მაგალითად, 2017 წელს მათ ცალ-ცალკე დაადანაშაულეს შტატები და საუდის არაბეთი ნავთობზე ფასების შემცირებაში ირანსა და რუსეთზე ეკონომიკური ზეწოლის მიზნით.<sup>27</sup>

ორივეს შემფოთებას იწვევს უკანასკნელ ხანებში თურქეთის გააქტიურება პოსტსაბჭოთა სივრცესა და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში, ასევე თურქეთის მიერ აზერბაიჯანთან და ცენტრალური აზიის სახელმწიფოებთან ერთად პოტენციური ბლოკის შექმნის პერსპექტივა. უკანასკნელი წლების მანძილზე ეს შემფოთება თითქოსდა შემცირდა, განსაკუთრებით ცენტრალურ აზიასთან მიმართებაში, სადაც თურქეთი ვერ უწევდა კონკურენციას რუსეთს. თუმცა, რუსეთის მიერ უკრაინაში გაჩაღებულმა ომმა ამ მიმართულებითაც გარკვეული ცვლილებები მოიტანა და თურქეთს დღეს ბევრად უკეთესი პოზიციები აქვს საკუთარი ზეგავლენის გასაზრდელად.

2010 წელს შ. ჰანტერი წერდა, რომ „რუსეთის და ირანის მიდგომები დასავლეთთან დაკავშირებით განსხვავებულია. რუსეთს სურს დაიბრუნოს ზესახელმწიფოს სტატუსი დასავლეთთან ვაჭრობით. რუსეთი არ ესწრაფვის ახალი ცივი ომის გაჩაღებას. აქედან გამომდინარე, სანამ ირანს დაძაბული ურთიერთობა აქვს დასავლეთთან, რუსეთი დასავლეთთან მიმართებაში არ გადალახავს წითელ ხაზებს ირანის გამო.“<sup>28</sup> თუმცა, ჯერ კიდევ მანამდე, 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომით, შემდგომ კი უკრაინის ტერიტორიის ანექსიითა თუ მეზობელ ქვეყანასთან გაჩაღებული ომით, რეალურად რუსეთმა ეს წითელი ხაზები გადალახა. მაგრამ მოსკოვი, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, ბოლო ხანებამდე ინარჩუნებდა ირანთან დაკავშირებით შედარებით თავშეკავებულობას დასავლეთთან ურთიერთობებში. ირანის დასავლეთთან დაპირისპირების კონტექსტში, რუსული დიპლომატია, ჩანს, რომ იყენებდა შემდეგ პრინციპს: თეირანის დარწმუნება, რომ მოსკოვს შეუძლია ირანის დაცვა დასავლეთისგან, თუ ის რუსეთთან ითანამშრომლებს, მაგრამ ასევე იმის მინიშნებაც, რომ რუსეთს შეუძლია დაიჭიროს დასავლეთის მხარე, თუ თეირანი მასთან არ ითანამშრომლებს (ანუ, მისი ნებასურვილის შემსრულებელი არ იქნება).

<sup>27</sup> Kenneth Katzman, 'Iran's Foreign and Defense Policies.' Congressional Research Service (15/06/2017). <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>

<sup>28</sup> Shireen T. Hunter, Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era, Resisting the New International Order. Praeger, 2010, 106.

ორი ქვეყნის ინტერესები თანმთხვევია ვაშინგტონის ზეგავლენის ხელის შეშლაში პოსტსაბჭოთა სივრცეში. ეს გამოიხატება მათ დიპლომატიურ, კულტურულ და რელიგიურ დიალოგებში, რომლებშიც წინაა წამოწეული საერთაშორისო ურთიერთობების ალტერნატიული ხედვა და მათ მიერ 'დასავლური ფასეულობების' უარყოფა. რუსეთ-ირანის ურთიერთობების ანტიამერიკული ასპექტი შეიძლება აღიწეროს, როგორც იდეოლოგიური, თუ მის *raison d'être* მიიჩნევა ანტიამერიკანიზმი, და როგორც სტრატეგიული, თუ მისი მიზანი უფრო მეტად არის ამერიკის ჰეგემონიზმთან დაპირისპირება - რაც შეიძლება გამართლდეს ვაშინგტონის მტრული პოლიტიკით როგორც რუსეთის, ისე ირანის მიმართ. აღსანიშნავია, რომ 2007 წლის 16 ოქტომბერს რუსეთის პრეზიდენტი პუტინი ჩავიდა თეირანში და ეს გახდა სტალინის შემდეგ საბჭოთა კავშირის/რუსეთის სახელმწიფოს მეთაურის პირველი ვიზიტი. ეს შეიძლება ჩაითვალოს სიმბოლურ საკვანძო მომენტად თეირანს, მოსკოვსა და ვაშინგტონს შორის სამხრეთ-ურთიერთობებში.<sup>29</sup>

სირიის კრიზისმა გარკვეულწილად დაახლოვა რუსეთი და ირანი დასავლეთის წინააღმდეგ, რაც არამხოლოდ გეოპოლიტიკური ინტერესებით იყო განპირობებული, არამედ რწმენით, რომ დასავლეთი ხელს უწყობდა 'ფერად' რევოლუციებს იქაც, სადაც შექმნილი ვითარება არ შეესაბამებოდა მის ინტერესებს. საგულისხმოა, რომ სირიაში ინტერვენციის დროს, სავარაუდოდ, რუსეთი იყენებდა ქალაქ ჰამადანის მახლობლად არსებულ შაჰიდ ნუჟეს სამხედრო ავიაბაზას. თუმცა, აქ ისიც ხაზგასასმელია, რომ რუსეთს სურს მისთვის მომგებიანი ურთიერთობები ჰქონდეს ახლო აღმოსავლეთში, ისრაელთან, ნავთობმონარქიებთან. რუსეთი მომხრეა საუდის არაბეთის ჩართულობისა და სირიის კრიზისის დარეგულირებაში, რაც ირანისთვის მიუღებელია. მაგრამ დღეს ეს ფაქტორებიც უკანა პლანზეა არის გადაწეული.

დაახლოება ასევე იყო განპირობებული ევრაზიული იდეების გაზიარებით. ამ იდეის რუსი მქადაგებლების თვალთახედვიდან, ირანი, თურქეთთან ერთად, უმთავრესი ელემენტია; ჩინეთისა და ინდოეთის დამატებით კი იძლევა 'ევრაზიულ მულტიპოლარულობაზე' დამყარებული რუსული დიპლომატიის კონსტრუირების საშუალებას.<sup>30</sup> პრეზიდენტ პუტინის ანტიდასავლური რიტორიკის ერთ-ერთი მთავარი საყრდენია საერთაშორისო ასპარეზზე „ტრადიციული ღირებულებების“ დამცველის როლის მორგება. ამგვარი მიდგომა სრულ თანხმობაშია ირანული რეჟიმის ცივილიზაციურ მოდელთან, რომელიც არამხოლოდ გასხვავდება, არამედ თავისი არსით დასავლური მოდელის კონკურენტია, რომელიც რუსეთისა და ირანის მიერ ჰეგემონურად აღიქმება.

დასავლეთის სულ უფრო გაძლიერებული პოზიციების პირობებში, ირანისთვის რუსეთი აზიური სამკუთხედის ნაწილი გახდა ინდოეთთან და ჩინეთთან ერთად. „რუსეთის ამგვარი ინტეგრაცია აზიურ პერსპექტივაში ზოგადად ირანელი ისლამისტების, უპირველესად კი სულიერი ლიდერის არჩევანი იყო.“<sup>31</sup> ისლამური რევოლუციის სლოგანი „არც აღმოსავლეთი, არც დასავლეთი, არამედ ისლამური რესპუბლიკა“ პრაქტიკულად შეიცვალა ირანის აღმოსავლეთისკენ გადახრით.

## სტრატეგიული ალიანსი?

არსებობს მოსაზრება, რომ მოსკოვსა და თეირანს შორის ურთიერთობები 1991 წლის შემდეგ უფრო უპრიანია აღიწეროს, როგორც 'ტაქტიკური ანტანტა'.<sup>32</sup> რაც შეეხება ალიანსებს, ერვე კუტო-

<sup>29</sup> ვ. პუტინი პირველი უცხოელი ლიდერი იყო, ვინც ებრაჰიმ რაისის არჩევნებში გამარჯვება მიულოცა. რაისის პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ რუსეთ-ირანის ურთიერთობების შესახებ პროგნოზები იხ. Samuel Ramani, 'Russian-Iranian Relations under Raisi and Possible Post-Khamenei Scenarios.' The Middle East Institute (MEI), 07/07/2021). <https://www.mei.edu...> (წვდომა: 18/07/2021).

<sup>30</sup> Therme, 'L'Iran et la Russie,' 135-136. 2022 წლის თებერვალში რუსეთის მიერ უკრაინაში ომის გაჩაღების შემდეგ ეს იდეაც საფუძველს მოკლებულად შეიძლება ჩაითვალოს.

<sup>31</sup> Akbar Ganji, 'Can Iran trust Russia?', The National Interest, 03/05/2016. (<http://nationalinterest.org/feature/can-iran-trust-russia-16027>) (წვდომა: 14/09/2022).

<sup>32</sup> Therme, Les relations entre Téhéran et Moscou depuis 1979. (Paris: PUF, 2012), 15.

ბეჟარის დეფინაციით, „ყველაზე საბაზისო მნიშვნელობით (...) ეს არის შეთანხმება, რომლითაც საერთო ინტერესის გამო უკავშირდებიან ერთმანეთს სახელმწიფოები..., რამდენადაც ყველა ალიანსი ასახავს ყველა საერთაშორისო მხარის - ჩვეულებრივ სახელმწიფოების, თანხმობას, იღვავონ ერთად, რათა წინ აღუდგნენ საერთო მტრის მიერ შექმნილ საფრთხეს. ეს უკანასკნელი ასპექტი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია; საერთო მტრის განსაზღვრა ლეგიტიმურობას ანიჭებს ალიანსს, თუნდაც რომ ყოველთვის არ ქმნიდეს ნდობის ატმოსფეროს.“<sup>33</sup> ამ მხრივ, თითქოსდა ირან-რუსეთის ურთიერთობები მიახლოებულია ალიანსთან, თუმცა არაერთი სხვა წინააღმდეგობრივი ინტერესი, არ იძლევა საშუალებას, რომ ორი ქვეყნის ურთიერთობები 'სტრატეგიულ' ალიანსად, კავშირად თუ თანამშრომლობად მოვიხსენიოთ.

იმ ფაქტმა, რომ რუსეთმა ირანს მიყიდა მილიონობით დოლარის შეიარაღება და სამხედრო ტექნოლოგიები, ირანულ ელიტას შეუქმნა შთაბეჭდილება, რომ თითქოსდა ორ ქვეყანას შორის მართლაც არსებობდა სტრატეგიული კავშირი. აქვე აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ 1995 წელს რუსეთის ყოფილმა ელჩმა ირანში ორი ქვეყანას შორის ურთიერთობებს „სტრატეგიული თანამშრომლობა“ უწოდა. ამგვარი დასკვნის საფუძველი შემდეგია: რუსეთი ირანთან კავშირს აღიქვამს, როგორც ნატო-ს აღმოსავლეთით და სამხრეთით გაფართოების, კავკასიის რეგიონში კასპიის ზღვის ენერგომატარებლების დასავლეთის მიერ კონტროლის, თურქეთის სამხრეთ კავკასიაში გააქტიურების გაწონასწორების საშუალებას. თავის მხრივ, ირანისათვის რუსეთის მხარდაჭერა, სხვა ფაქტორებთან ერთად, აუცილებელია დასავლეთთან დაპირისპირების პირობებში.

რუს მკვლევარს, ნინა მამედოვას მიაჩნია, რომ ის, რაც თეირანსა და მოსკოვს აკავშირებს, უფრო მეტად „გეოპოლიტიკური ინტერესების თანმთხვევაა, ვიდრე 'სტრატეგიული ალიანსი' - ურთიერთობები დამყარებულია *Realpolitik*-ის მიდგომაზე, რომელშიც, რუსეთის თვალთახედვიდან, ორივე ქვეყანა დაინტერესებულია პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირების გაღრმავებით, ეს კი გადაწონის არსებულ წინააღმდეგობებს.“<sup>34</sup> ნ. კოჟანოვის სიტყვებით კი, „ზოგიერთ საკითხში ირანისა და რუსეთის პოზიციები შეიძლება ახლოს იყოს ერთმანეთთან, მაგრამ ისინი სულაც არ არის აუცილებლად თანმთხვევი.“<sup>35</sup>

მიუხედავად დეკლარირებული „სტრატეგიული თანამშრომლობისა“, რუსეთ-ირანის ურთიერთობებში არაა გამორიცხული ბზარის გაჩენა. მაშინ, როდესაც რუსეთი საკუთარ თავს აღიქვამს ისლამური ფუნდამენტალიზმის შეკავების ერთ-ერთ მთავარ ძალად<sup>36</sup>, მრავალი ირანელისათვის რუსეთი კვლავაც გარკვეულწილად იმპერიული ამბიციების მატარებელია და ირანულ საზოგადოებაში არ არის ერთმნიშვნელოვანი დამოკიდებულება რუსეთისადმი. ირანელთა ისტორიულ მეხსიერებაში ღრმად არის აღბეჭდილი რუსეთის ნეგატიური როლი ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფასთან დაკავშირებით. საინტერესოა, რომ 2008 წელს, გაზეთში „ჯომჰური-ე ესლამი“, იმ დროს ირანის მეჯლისის საგარეო ურთიერთობათა კომიტეტის წევრი ჰემმათოლა ფალაჰათზადე აღნიშნავდა, რომ ირანის მოსახლეობის 96% არ მიიჩნევდა რუსეთს სანდო პარტნიორად არც პოლიტიკური და არც ეკონომიკური

<sup>33</sup> Hervé Couteau-Bégarié, 'Alliances militaires.' Dans Thierry de Montbrial, Jean Klein (sous la dir. de), Dictionnaire de stratégie. (Paris: PUF, 2000), 13.

<sup>34</sup> Nina Mamedova, 'A Communalit of Geopolitical Interests.' Bitterlemons-International (03/12/2009), #43, vol. 7. <http://www.bitterlemons-international.org...> (წვდომა: 01/07/2021)

<sup>35</sup> Nikolay Kozhanov, 'Russian-Iranian Dialogue After 2012: Turning a New Page?' Russian Analytical Digest (10/11/2016), #192, 3. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/....pdf>.

<sup>36</sup> 1995 წელს ე. ჰერციგი წერდა: „რუსეთი მთლიანად იზიარებს დასავლეთს შემფოთებას ისლამური ფუნდამენტალიზმის გავრცელების გამო, მაგრამ რუსეთისთვის ის ასოცირდება ავღანელ მოჯაჰედებთან და მათ პაკისტანელ თუ საუდის არაბეთის მხარდამჭერებთან და არა ირანელ მოლეებთან.“ Edmund Herzig, Iran and the former Soviet South. (The Royal Institute of International Affairs, Russian and CIS Programme, 1995), 8. ა. ნიკოლის სიტყვებით, „რუსეთის ისლამურ ფუნდამენტალიზმს მზარდ საფრთხედ აღიქვამს, მაგრამ თანამშრომლობს ირანთან გაკვეთულ საკითხებში თურქეთისა და აშშ-ის ზეგავლენის საპირწონედ.“ Jim Nichol, 'Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests.' CRC Report for congress, 2008), 8. <https://apps.dtic.mil...pdf>

თანამშრომლობის თვალსაზრისით. მისი შეხედულებით, „ამ უნდობლობას ისტორიული მიზეზები განაპირობებს. რუსეთი ახორციელებს საკუთარ სპეციფიკურ ინტერესებს და სულაც არ თვლის ირანს სტრატეგიულ პარტნიორად; იყენებს ირანს კოზირად აშშ-თან ურთიერთობაში; აღიქვამს ირანს თავდაცვით ფარად, რამდენადაც რომ არა ირანი, ამერიკის მტრული განწყობა მთლიანად რუსეთზე გადავიდოდა.“<sup>37</sup>

თეირანის გაღიზიანება გამოიწვია 1995 წლის გორ-ჩერნომირდინის (აშშ-ის ვიცე-პრეზიდენტისა და რუსეთის პრემიერ-მინისტრის) შეთანხმებამ, რომლითაც რუსეთმა ვალდებულება აიღო შეეზღუდა ირანისთვის შეიარაღებისა და ბირთვული ნოუ ჰაუს მიყიდვა. თუმცა, ამ შეთანხმებას დიდი ზეგავლენა არ მოუხდენია რუსეთ-ირანის ურთიერთობებზე და ის, არსებული ინფორმაციის მიხედვით, არ შეეხო „განხორციელების პროცესში მყოფ“ შეთანხმებებს – თუნდაც რომ ვაშინგტონი და მოსკოვი ვერ თანხმდებოდნენ, თუ რა იგულისხმებოდა ფრაზაში „განხორციელების პროცესი.“<sup>38</sup>

ისტორიული ნეგატიური დამოკიდებულება, რომელიც არსებობს ირანულ საზოგადოებაში რუსეთის მიმართ, თვალსაჩინო იყო 2009 წლის არჩევნების შემდეგ სახალხო პროტესტების დროს. ირანელი მკვლევარი მ. თიშეიარი წერს: „ქუჩაში გამოსული ადამიანები, რომლებიც აპროტესტებდნენ არჩევნების შედეგებს, სკანდირებდნენ ანტირუსულ ლოზუნგებს. რუსეთს კი, როგორც ვიცით, არავითარი როლი არ შესრულებია ამ არჩევნებში და არც ზეგავლენა მოუხდენია მის შედეგებზე.“<sup>39</sup>

არაბულ სამყაროში, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილიც ირანის მოწინააღმდეგეა, რუსეთი ცდილობს საკუთარი ეკონომიკური როლის გაზრდას, განსაკუთრებით ნავთობით მდიდარ სპარსეთის ყურის ქვეყნებში, სადაც იმედოვნებდა შეიარაღების გაყიდვას. ამ ფაქტორიდან გამომდინარე, რუსეთი რეალურად თავს იკავებდა ირანთან მჭიდრო პარტნიორული, მითუმეტეს სტრატეგიული ურთიერთობების დამყარებისგან. თუმცა, უკრაინაში ომის გაჩაღების შემდეგ, ირანი რუსეთისთვის რეალურად ბევრად მნიშვნელოვანი პარტნიორი გახდა, ვიდრე ახლო აღმოსავლეთის ნებისმიერი სხვა ქვეყანა.

2010 წელს რუსეთის ყოფილმა პრეზიდენტმა მედვედევმა გადაწყვიტა შეეჩერებინა ირანისთვის S-300 ანტისარაკეტო სისტემების მიყიდვის პროცესი. თუმცა, ირანი მიიჩნევდა, რომ გაერო-ს სანქციები ამას არ კრძალავდა, რადგან საქმე ეხებოდა თავდაცვით შეიარაღებას. ეს თეირანისთვის გარკვეული შემობრუნების წერტილი გახდა მოსკოვთან ურთიერთობებში, რამდენადაც, როგორც ზემოთ ითქვა, რუსეთ-ირანის ანტანტა არამხოლოდ პოლიტიკური ინტერესების თანხვედრას ემყარებოდა, არამედ სამხედრო თანამშრომლობასაც. თეირანმა მოსკოვს ბრალი დასდო კონტრაქტის დარღვევაში, რომელიც ითვალისწინებდა S-300-ების შესყიდვას \$700 მლნ-დან \$1 მლრდ-მდე ფასად. მიყიდვისთვის ფულის აღება და შემდეგ საზღვრიდან სისტემების გამობრუნება ირანისთვის დიდი დარტყმა იყო. 2011 წელს თეირანმა ჟენევის საერთაშორისო სასამართლოს არბიტრაჟში შეიტანა საჩივარი იარაღის ექსპორტიორ „როსობორონექსპორტის“ წინააღმდეგ \$4 მლრდ-ის მოთხოვნით. მოსკოვმა თავის გასამართლებლად მოიყვანა გაერო-ს #1929 რეზოლუცია. თუმცა, რეალურად, მიყიდვაზე უარი ამერიკული და ისრაელის ზეწოლის შედეგი იყო.<sup>40</sup> საბოლოოდ, 2015 წელს ირანის „ბირთვულ პროგრამაზე“ შეთანხმების მიღწევის შემდეგ, რუსეთმა მიაწოდა ირანს აღნიშნული სისტემები.

რუსი მკვლევარი ლ. რავანდი-ფადაი აღნიშნავს, რომ „ჩვენი ქვეყნები ახლოს არიან ერთმანეთთან, როგორც პარტნიორები და შესაძლოა, მოკავშირეებიც გარკვეულ საკითხებში,

<sup>37</sup> Jomhuri Eslāmi, (06/10/2008).

<sup>38</sup> Mark N. Katz, 'Iran and Russia.' In: Robin Wright (ed.), *The Iran Primer. Power, Politics, and U.S. Policy.* (Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 2010), 187.

<sup>39</sup> Мандана Тишьяр. 'О развитии ирано-российского сотрудничества.' В сб. *Российско-иранские отношения*, 23. 2022 წლის თებერვლის მიწურულს, უკრაინაში ომის დაწყების შემდეგ, თეირანში რუსეთის საელჩოსთან საპროტესტო მიტინგიც გაიმართა. ერთ-ერთ დემონსტრანტს ხელში ეჭირა ბანერი წარწერით: „რუსეთის საელჩო - ჯაშუშების ბუდე“.

<sup>40</sup> Therme, 'L'Iran et la Russie', 135-136.

თუმცა არა სტრატეგიულ საკითხებში.<sup>41</sup> ირანელებს გარკვეული ისტორიული წყენის გრძნობა აქვთ რუსეთისგან და ეს თვალნათლივ ჩანს ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოებშიც. სახელმწიფოში არ არიან ანტირუსი პოლიტიკოსები, მაგრამ ბევრს მაინც ბოლომდე არ ესმის რუსეთის. უნდობლობას კი, ისტორიულის გარდა, უახლესი მოვლენებიც განაპირობებს.

ნდობის ორმხრივი ნაკლებობა და უკანასკნელი 35 წლის ისტორიული გამოცდილება იძლევა იმის უფლებას, რომ დიპლომატიური ურთიერთობებს მოსკოვსა და თეირანს შორის არ ეწოდოს სტრატეგიული. ამგვარად, სავსებით შესაძლებელია არაერთი მკვლევრის მოსაზრების გაზიარება, რომ მიუხედავად საერთო მიზნისა, წარმოადგინონ საერთაშორისო ურთიერთობების ე. წ. 'დასავლური ხედვის იდეოლოგიური ალტერნატივა', თეირანმა და მოსკოვმა დღემდე ვერ შეძლეს სრულფასოვანი სტრატეგიული ურთიერთობების დამყარება, საბჭოთა კავშირის დაშლიდან 30 წლის შემდეგაც კი.<sup>42</sup> თუმცა, ზოგიერთი ანალიტიკოსი (მაგ., ადამ ტაროკი) თვლის, რომ 1990-იანი წლების შუა ხანებიდან რუსეთ-ირანის ურთიერთობების დათბობა ახალი თავია მათი ურთიერთობების მშფოთვარე ისტორიაში.<sup>43</sup>

ამასთანავე, ისლამური რესპუბლიკის პოლიტიკური ელიტის მიზანი - დავიწყებული ყოფილიყო ირანსა და რუსეთს შორის ისტორიული მტრობა, ნაწილობრივ მიღწეულ იქნა გამომდინარე უფრო აღმოსავლეთზე, ვიდრე დასავლეთზე ორიენტირებული საგარეო პოლიტიკის წარმართვის საჭიროებიდან.<sup>44</sup> რუსი ექსპერტების შენიშვნით, რუსეთს და ირანს აქვთ განსხვავებული გეოპოლიტიკური წარსული, მაგრამ მსგავსი გეოპოლიტიკური აწმყო.<sup>45</sup>

ირან-რუსეთის ურთიერთობები დამყარებულია არამხოლოდ გაზიარებულ იდეოლოგიურ (ანტიდასავლურ) ფასეულობებზე, არამედ მოკლევადიან გეოპოლიტიკურ ინტერესებზეც. ანტირუსული განწყობები ირანში კვლავაც არსებობს. ინტერრელიგიური დიალოგი და კულტურული დაახლოება არაფერს ნიშნავს რუსული ან ირანული საზოგადოებრივი აზრისთვის. საპირისპიროდ, ისინი ინსტრუმენტია ირანისა და რუსეთის საჯარო დიპლომატიისთვის იმ ნარატივის შესაქმნელად, რომელიც გამოწვევა იქნება ცივი ომი დასრულების შემდეგ არსებულ დასავლეთის მიერ დომინირებად საერთაშორისო სისტემაში.

ისიც უნდა აღნიშნოს, რომ ირანმა ვერ გააცნობიერა, რომ რუსეთს და დასავლეთს არ გაუჭირდებათ ირანის ხარჯზე და მისი ინტერესების საპირისპიროდ შეთანხმების მიღწევა. შეიძლება ითქვას, რომ მოსკოვის პოლიტიკურ მხარდაჭერას ირანისადმი მის კონფლიქტში ვაშინგტონთან არავითარ შემთხვევაში არ აქვს სისტემური ხასიათი. მოსკოვს ასევე არ სურს, რომ ირანს იმდენი ეკონომიკური, სამხედრო და პოლიტიკური ძალა ჰქონდეს, რომ მის მეტოქედ იქცეს რუსეთისთვის მნიშვნელოვან რეგიონებში. უკრაინის ომმა ამ მიმართულებითაც შეიტანა გარკვეული კორექტივები. დღეს რუსეთისთვის ირანის მხარდაჭერა პრაქტიკულად იმდენადვე, თუ არა უფრო მეტად მნიშვნელოვანია, როგორც თეირანისთვის მოსს მხარდაჭერა.

რუსეთი, მიუხედავად იმისა, რომ ღიად არ ეწინააღმდეგება ირანსა და შეერთებული შტატებს შორის ურთიერთობების დათბობას, რეალურად ბევრს დაკარგავს ირან-აშშ-ის ურთიერთობების პოზიტიური ტრანსფორმაციის შემთხვევაში. ჯერ კიდევ 2002 წელს მ.-რ. ჯალილი წერდა, რომ

<sup>41</sup> Иранские выборы: «Люди хотят винограда, а не яблок» — интервью с Ланой Раванди-Фадаи. (11/06/2021). <https://easaily.com/ru/news...> (წვდომა: 18/06/2021)

<sup>42</sup> იხ. მაგ., Vladimir Sazhin, 'Strategic Partnership between Russia and Iran at a New Phase: What Can the Two Countries Offer Each Other?' The Institute for Iran-Eurasia Studies (IRAS), (Tehran, 12/01/2018). <http://www.iras.ir/en...> (წვდომა: 27/11/2020)

<sup>43</sup> ა. ტაროკის მიერ ირან-რუსეთის ურთიერთობების 'სტრატეგიულად' განსაზღვრის შესახებ იხ. Adam Tarock, 'Iran and Russia in 'Strategic Alliance''. Third World Quarterly (June 1997), vol. 18, no. 2, 207-23

<sup>44</sup> იხ. 'Iran's Eastern Strategy,' Strategic Comments (November 2018), 36, no. 24. <https://www.iiss.org...> (წვდომა: 11/02/2020)

<sup>45</sup> Е. Х. Лихошерцов и др., 'Геополитический аспект российско-иранских взаимоотношений.' В сб. Иранский мир и Юг России: прошлое и современные перспективы. (Ростов-на-Дону: СКНЦ ВШ, 2004), 177.

„რუსეთმა ისარგებლა ირანის იზოლაციით რეგიონში საკუთარი პოზიციების გასამყარებლად და, ბუნებრივია, ზრუნავს საკუთარი ინტერესების გატარებაზე ირანის ხარჯზე.“<sup>46</sup>

დღევანდელ ვითარებაში, დასავლეთსა და რუსეთს შორის დამაბულობის უკიდურესი გამწვავების ფონზე, სიმბოლური იყო ირანის პრეზიდენტის, ებრაჰიმ რაისის ვიზიტი მოსკოვში 2022 წლის იანვარში. თუმცა, რეალურად, ეს ვიზიტით ემსახურებოდა საერთაშორისო ასპარეზზე არსებულ ვითარებასთან დაკავშირებით დიდწილად თანმთხვევი პოზიციის დაფიქსირებას და არა ორ ქვეყანას შორის ჯერ კიდევ არსებული წინააღმდეგობების გადალახვისთვის გზების მოძიებას. რუსი მკვლევარი ნ. კოჟანოვი სამართლიანად შენიშნავს: „თეირანი და მოსკოვი თითქოსდა მიეჩვივნ პოლიტიკაში ისეთ საკითხებზე ფოკუსირებას, რომლებთანაც დაკავშირებით საერთო ინტერესები აქვთ, ნებისმიერი უთანხმოების კი ტაქტიკურად მონათვლას. ამგვარმა პოზიციამ მათ სირიაში თანამშრომლობისა და ავღანეთის თაობაზე პოზიციების დაახლოების შესაძლებლობა მისცა.“<sup>47</sup>

რაისის მოსკოვში ვიზიტის დროს პრაქტიკულად არაფერი გაჟღერებულა ახალი. რუსული ინვესტიციებისთვის ნავთობით ანგარიშსწორების, რუსული გაზის ირანის გზით ექსპორტის, სამხედრო-სამრეწველო სფეროში თანამშრომლობის, სავაჭრო ოპერაციებში ეროვნული ვალუტების გამოყენების, ასევე „ჩრდილოეთ-სამხრეთის“ სატრანსპორტო დერეფნის განვითარების იდეებით ირანი რუსეთს XXI საუკუნის დასაწყისიდან მიმართავს. არ არის სიახლე არც წინასწარი შეთანხმება ირანისთვის \$5 მლრდ რუსული საკრედიტო ხაზის გამოყოფის შესახებ. ზემოაღნიშნული ინიციატივების აბსოლუტური უმრავლესობა დღემდე არ ამოქმედებულა. ზოგ შემთხვევაში ამის მიზეზი სანქციებია; ზოგჯერ - სახსრების არარსებობა და მეტად მწირი ჩამონათვალი იმისა, რაც ორმა ქვეყანამ ერთმანეთს შეიძლება შესთავაზონ; ზოგჯერაც კი - წარსული გამოცდილებიდან გამომდინარე, უნდობლობის ფაქტორი. საერთო მტრის არსებობის ფაქტორი არ არის საკმარისი საკმაოდ შემცირებული ეკონომიკური ურთიერთობების გამოსაცოცხლებლად. ეკონომიკური თანამშრომლობის შესაძლებლობები ასევე უკიდურესად შეიზღუდება რუსეთის მიერ უკრაინაში განხორციელებული აგრესიის გამო დასავლეთის მიერ მოსკოვისთვის დაწესებული სანქციების შედეგად.

ანტიდასავლურ ფრონტზე თანამშრომლობიდან გამომდინარეც, დღეს ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობები პოზიტიურად შეიძლება შეფასდეს. მაგრამ ყოველთვის შესაძლებელია, უახლოეს მომავალშიც კი, რომ რუსეთმა მნიშვნელოვანი საფრთხე შეუქმნას ირანს, გამომდინარე მოსკოვის ექსპანსიონისტური და ჰეგემონისტური ამბიციებიდან სპარსეთის ყურეში.<sup>48</sup>

## დასკვნა

ირანის, როგორც საერთაშორისო სისტემიდან გარიყული სახელმწიფოს სტატუსის დასრულებისა და საერთაშორისო საზოგადოებაში მისი თანდათანობითი რეინტეგრაციის შემთხვევაში, ვითარება რადიკალურად შეიცვლება. ირანის ურთიერთობების გამოსწორება დასავლეთთან ძირეულად შეცვლის ძალთა ბალანსს ახლო აღმოსავლეთში და არა რუსეთის სასარგებლოდ. ირანის სრულფასოვანი დაბრუნება მსოფლიო ენერგეტიკულ ბაზარზე ასევე არ შედის რუსეთის ინტერესებში. მაგრამ მოკლევადიან პერსპექტივაში ამგვარი მასშტაბური გარღვევა ირანის ურთიერთობებში დასავლეთთან, უპირველესად კი შეერთებულ შტატებთან, არ არის მოსალოდნელი. ირანის კიდევ უფრო მეტად დაახლოება რუსეთთან ამ უკანასკნელის მიერ უკრაინის წინააღმდეგ ომის გაჩაღების შემდეგ და ორ ქვეყანას შორის სამხედრო სფეროში

<sup>46</sup> Mohammad Reza Djalili, 'Iran and the Caucasus: Maintaining Some Pragmatism.' *The Quarterly Journal* (2002), 1, #3, 51.

<sup>47</sup> Николай Кожанов, 'Партнеры по санкциям: чего хочет Москва от нового президента Ирана.' (26/01/2022). <https://www.forbes.ru...> (წვდომა: 01/02/2022).

<sup>48</sup> Abdolmohammadi & Cama, *Contemporary Domestic and Foreign Policies of Iran*, 170-171.

თანამშრომლობის პრაქტიკულად ახალ ეტაპზე გადასვლა, კიდევ უფრო სათუოს ხდის საერთაშორისო ასპარეზზე ირანის სრულფასოვანი დაბრუნების პერსპექტივას.

#### დამოწმებული ლიტერატურა - References:

1. Atkin, Muriel. 'Iran, Russia and Tajikistan's Civil War.' In *Iranian Russian Encounters Since 1800*. Ed. by Stephanie Cronin, 361-376. Abingdon/New York: Routledge, 2013.
2. Avioutskii, Viatcheslav. *Géopolitique du Caucase*. Paris: Arman Collin, 2005.
3. Babali, Tuncay. *Caspian Energy Diplomacy, Since the End of the Cold- War*. Ankara: Harizan, 2006.
4. Bressand, Albert. 'Natural Resources Investment Relations and Regional Energy Strategies.' In *The South Caucasus 2021: Oil, Democracy and Geopolitics*. Ed. by Fariz Ismailzade and Glen E. Howard, 131-152. Center for Strategic Studies, Baku; The Jamestown Foundation, Washington, DC., 2012. <https://jamestown.org/product/the-south-caucasus-2021-oil-democracy-and-geopolitics/> (წვდომა: 25/03/2021).
5. Chulov, Martin. Iran and Russia find common ground through Syrian and Ukraine wars. <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/11/iran-and-russia-find-common-ground-through-syrian-and-ukraine-wars> (წვდომა: 15/11/2022).
6. Couteau-Bégarie, Hervé. 'Alliances militaires.' In *Dictionnaire de stratégie*. Sous la dir. de Thierry de Montbrial et Jean Klein. Paris: PUF, 2000.
7. Djalili, Mohammad Reza. 'Constances et inconstances des relations turco-iraniennes.' *Stratégiques Orients*, 9 (2019): 1-15.
8. Djalili, Mohammad Reza. 'Iran and the Caucasus: Maintaining Some Pragmatism.' *The Quarterly Journal*, 1, #3, (2002): 49-58.
9. Ehteshami, Anoushiravan, and Zweiri, Mahjoob (eds). *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad*. Berkshire: Ithaca Press, 2008.
10. Esfahani, Marzieh Kouhi. *Iran's Foreign Policy in the South Caucasus. Relations with Azerbaijan and Armenia*. Durham Modern Middle East and Islamic World Series. London and New York: Routledge, 2019.
11. Freedman, Robert O. 'Russia Iranian Relations Since 1990s.' *Middle East Review of International Affairs*, 4 (2) (June 2000). [https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria00\\_frr01.html](https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria00_frr01.html) (წვდომა: 09/09/2020).
12. Ganji, Akbar. 'Can Iran trust Russia?', *The National Interest*, 03/05/2016. <http://nationalinterest.org/feature/can-iran-trust-russia-16027> (წვდომა: 14/09/2022).
13. Herzig, Edmund. *Iran and the former Soviet South*. The Royal Institute of International Affairs, Russian and CIS Programme, 1995.
14. Hunter, Shireen T. *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era, Resisting the New International Order*. Praeger, 2010.
15. *Jomhuri Eslāmi*, (newspaper). (06/10/2008).
16. Katz, Mark N. 'Iran and Russia.' In *The Iran Primer. Power, Politics, and U.S. Policy*. Ed. by Robin Wright, 186-189. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 2010.
17. Katzman, Kenneth. 'Iran's Foreign and Defense Policies.' *Congressional Research Service*. (15/06/2017). <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>
18. Kozhanov, Nikolay. 'Russian-Iranian Dialogue After 2012: Turning a New Page?' *Russian Analytical Digest* #192, 3. (10/11/2016). <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD192.pdf>

19. Mamedova, Nina. A Communalities of Geopolitical Interests.' *Bitterlemons-International* 43, Vol. 7, (03/12/2009). <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=297> (წვედომი: 01/07/2021).
20. Mesbahi, Mohaiddin, and Homayounvash, Mohammad. 'Iran and the Changing Geopolitics of the South Caucasus.' In Shireen T. Hunter (ed.), *The New Geopolitics of the Caucasus. Prospects for Regional Cooperation and Conflict Resolution*. Lexington Books, 2017.
21. Milani, Mohsen 'Iran's Foreign Economic and Security Policy.' In *Iran in a Reconnecting Eurasia* (Foreign Economic and Security Interests Center for Strategic and International Studies (CSIS) (2016).
22. Nichol, Jim. 'Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests.' *CRC Report for congress*. (2008). <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA486012.pdf>
23. Rakel, Eva. 'Paradigms of Iranian Policy in Central Eurasia and Beyond.' *Perspectives on Global Development and Technology*, (Leiden: Brill, 2003), Vol. 2, issue 3-4.
24. Ramani, Samuel. 'Russian-Iranian Relations under Raisi and Possible Post-Khamenei Scenarios.' The Middle East Institute (MEI), (07/07/2021). <https://www.mei.edu/publications/russian-iranian-relations-under-raisi-and-possible-post-khamenei-scenarios> (წვედომი: 18/07/2021).
25. Rezaei, Farhad. *Iran's Foreign Policy after the Nuclear Agreement. Politics of Normalizers and Traditionalists*. London: Palgrave Macmillan, 2019.
26. Roshandel, Jalil. 'Iran's Decision-making on Foreign, Security and Nuclear Policy, In Iran and the West.' In *Regional Interests and Global Controversies*. Special Report. Ed. by Rouzbeh Parsi and John Rydqvist, 73-92. Swedish Defence Research Agency (FOI), (March 2011).
27. Russian Oil Producer Quits Iran Projects Due to Sanctions — Sources. (02/11/2018). <https://www.themoscowtimes.com/2018/11/02/russian-oil-producer-quits-iran-projects-due-to-sanctions-sources-a63396> (წვედომი: 26/07/2020).
28. Sazhin, Vladimir. 'Strategic Partnership between Russia and Iran at a New Phase: What Can the Two Countries Offer Each Other?' The Institute for Iran-Eurasia Studies (IRAS), Tehran, (12/01/2018). <http://www.iras.ir/en/doc/article/3522/strategic-partnership-between-russia-and-iran-at-a-new-phase-what-can-the-two-countries-offer-each-other>. (წვედომი: 27/11/2020)
29. Shaffer, Brenda. 'Iran's Role in the South Caucasus and Caspian Region: Diverging Views of the U.S. and Europe.' In *Iran and Its Neighbours*. SWP Berlin, (July 2003). [https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Iran\\_and\\_Its\\_Neighbors2.pdf](https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Iran_and_Its_Neighbors2.pdf)
30. Gary Sick, 'Iran's Foreign Policy: A Revolution in Transition.' In: Nikki R. Keddie, & Rudi Matthee (eds), *Iran and the Surrounding World, Interactions in Culture and Cultural Politics*. Seattle and London: University of Washington Press, 2002.
31. Tarock, Adam. 'Iran and Russia in 'Strategic Alliance'.' *Third World Quarterly* 18, 2, (June 1997): 207-23.
32. *Tehran Times*, September 4, 2022.
33. Therme, Clément. 'Iran's "Neither East nor West" Slogan Today.' (08/02/2019). <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/irans-neither-east-nor-west-slogan-today-22234> (წვედომი: 12/10/2020).
34. Therme, Clément. 'L'Iran et la Russie face aux crises du Moyen-Orient : entre connivence et divergence.' *Politique étrangère* 1, (Printemps, 2013): 131-143.
35. Therme, Clément. *Les relations entre Téhéran et Moscou depuis 1979*. Paris: PUF, 2012.
36. U.S. Scrambles to Stop Iran From Providing Drones for Russia. <https://www.nytimes.com/2022/12/28/us/politics/iran-drones-russia-ukraine.html?searchResultPosition=2> (წვედომი: 30/12/2022)
37. Vital Iran-Azerbaijan Line on International North-South Transport Corridor Opens. (2018). [www.railfreight.com/corridors/2018/03/28/vital-iran-azerbaijan-line-on-international-north-south-transport-corridor-openstomorrow/](http://www.railfreight.com/corridors/2018/03/28/vital-iran-azerbaijan-line-on-international-north-south-transport-corridor-openstomorrow/) (წვედომი: 21.07.2020).

38. Ziyadov, Taleh. 'Azerbaijan as a regional hub in Central Eurasia.' Baku: Azerbaijan Diplomatic Academy, 2012.  
[https://www.academia.edu/4644761/Azerbaijan\\_as\\_a\\_Reg%C4%B1onal\\_Hub\\_%C4%B1n\\_Central\\_Eurasia\\_Short\\_Version\\_](https://www.academia.edu/4644761/Azerbaijan_as_a_Reg%C4%B1onal_Hub_%C4%B1n_Central_Eurasia_Short_Version_) (ᄁᄁᄁᄁᄁᄁ: 13/09/2020)
39. Дружиловский, С.Б. 'Российско-иранские отношения после создания Исламской республики Иран.' В сб. *Российско-иранские отношения. Проблемы и перспективы*. Под ред. Елены Дунаевой и Владимира Сажина. Москва: ИВ РАН, Центр стратегической конъюнктуры, 2015. 25-35.
40. Иранские выборы: «Люди хотят винограда, а не яблок» — интервью с Ланой Раванди-Фадаи. (11/06/2021). <https://easaily.com/ru/news/2021/06/11/iranskie-vybory-lyudi-hotyat-vinograda-a-ne-yablok-intervyu?fbclid=IwAR05D437LGJj262QSBaOsxaTFJsdG4uHzezuqWTzDbn-8ynGFv74UkK560w> (accessed: 18/06/2021).
41. Лихошерцов, Е. Х.; Дячук, И.А.; Веркин, В. К. 'Геополитический аспект российско-иранских взаимоотношений.' В сб. *Иранский мир и Юг России: прошлое и современные перспективы*. Ростов-на-Дону: СКНЦ ВШ, 2004.
42. Махдиян, Мохаммад Хасан. *История межгосударственных отношений Ирана и России (XIX в. – начало XXI века)*. Москва: Институт востоковедения РАН, 2014.
43. Сафонов, Д.В. 'Российско-иранская комиссия «Православие -Ислам»: 20 лет диалога во имя взаимопонимания религиозных общин и народов двух стран.' В сб. *Российско-иранские отношения. Проблемы и перспективы*. Под ред. Елены Дунаевой и Владимира Сажина. Москва: ИВ РАН, Центр стратегической конъюнктуры, 2015. 139-148.
44. Тишьяр, Мандана. 'О развитии ирано-российского сотрудничества.' В сб. *Российско-иранские отношения. Проблемы и перспективы*. Под ред. Елены Дунаевой и Владимира Сажина. Москва: ИВ РАН, Центр стратегической конъюнктуры, 2015. 20-24.